

UVODNA RIJEČ

Broj *Vjesnika bibliotekara Hrvatske* koji se nalazi pred vama potaknut je raspravama i izlaganjima održanim na 49. godišnjoj skupštini Hrvatskog knjižničarskog društva u okviru tematskog bloka posvećenog tematici umjetne inteligencije pod nazivom „Knjižnice i umjetna inteligencija: prilike i izazovi“. Odabrani radovi provedeni su kroz uobičajeni recenzijski postupak te su značajno dopunjeni na temelju komentara i prijedloga recenzenata. S obzirom na relevantnost teme ovaj broj donosi 11 članaka koji adresiraju njezine različite aspekte.

Govori se da je stiglo vrijeme umjetne inteligencije. Tehnološka revolucija koju izaziva nameće se kao nezaobilazna tema u akademskoj i profesionalnoj zajednici. Alati umjetne inteligencije sve intenzivnije mijenjanju suvremene informacijske krajolike, ali i informacijske potrebe i navike ljudi. Kao i u slučaju informatizacije, njezin se sve pervazivniji utjecaj nagoviješta u obliku algoritimizacije sve brojnijih sfera ljudskog društva i djelovanja. Profesionalni kontekst knjižničarstva tome utjecaju ne samo da ne može izmaknuti već se postavlja pitanje i centralnosti pozicije knjižničarstva u oblikovanju društvenoga odgovora na proklamirane dobrobiti umjetne inteligencije. Jesmo li samo instinktivno naskočili na vlak najnovijeg trenda ili knjižničarstvo, s obzirom na svoju temeljnu ulogu u promišljanju informacijskog svijeta, ima autentičan i važan glas koji treba čuti? Stoga, smatrali smo da je potrebno otvoriti prostor za širu znanstvenu i strukovnu raspravu o dometima, izazovima i relevantnosti knjižničarstva u doba umjetne inteligencije.

Ovaj tematski broj donosi niz relevantnih priloga koji promišljaju i istražuju kako se knjižničarska zajednica može prilagoditi promjenama koje izaziva umjetna inteligencija, ističu primjere dobrih praksi, kao i onih segmenata korištenja alata umjetne inteligencije koji mogu poslužiti pri unaprjeđenju postojećih i razvoju novih usluga u knjižnicama. Također komentiraju i nezaobilazno pitanje obrazovanja, tj. kako se alate umjetne inteligencije može uključiti u obrazovne programe, osobito imajući u vidu kako njihova sve šira primjena sa sobom donosi i potrebu za novim razinama pismenosti. Da je umjetna inteligencija problem koji zadire u sve vrste knjižničnih službi, usluga i profesionalnih poslanja, te utječe na društveno pozicioniranje knjižnica kao javnih informacijskih središta, pokazuje i raznolikost adresiranih perspektiva.

Raspravu otvaraju četiri izvorna znanstvena rada u kojima su postavljena istraživačka pitanja koja se kristaliziraju kao žarište rasprave o umjetnoj inteligenciji u knjižničarstvu u nas i u svijetu.

Temeljna točka prijedora, etičke implikacije generativne umjetne inteligencije (dalje: GUI) u kontekstu akademskog integriteta i čestitosti u sustavu visokog obrazovanja i znanosti centralni su fokus rada **Milijane Mićunović i Borisa Bosančića**. Njihov je primarni cilj prepoznati izazove i prilike koje GUI postavlja pred procese učenja, poučavanja i istraživačkog rada. Rad donosi inovativni prijedlog cjelovitog konceptualnog okvira i seta mjera za visokoškolske ustanove koji pruža jasne smjernice o tome kako etički i odgovorno integrirati umjetnu inteligenciju u rad institucija. Autori snažno zastupaju tezu da umjetnu inteligenciju treba promatrati isključivo kao asistenta koji podržava, a ne zamjenjuje, originalni ljudski intelektualni i kreativni rad.

Raspravu o primjeni umjetne inteligencije često prate programatske i vizionarske izjave o njezinom dalekosežnom utjecaju i transformativnom potencijalu. U radu **Ivane Majer i Lee Škorić** takve se izjave propituju u kontekstu mogućnosti utvrđivanja stvarnog utjecaja edukacije korisnika o kreiranju *promptova* na kvalitetu informacijskog pretraživanja. Istraživanje je pokazalo da već kratka edukacija dovodi do značajnog porasta kvalitete kako samih *promptova* tako i generiranih pretraživačkih nizova. Autorice su razvile i ponudile posebne evaluacijske instrumente za sustavno vrednovanje *promptova* i generiranih nizova, otvarajući raspravu o standardizaciji metodologije vrednovanja rezultata generiranih alatima GUI-a u akademskoj i stručnoj zajednici u području informacijskih znanosti. Time se naglašava ključna uloga knjižničara kao edukatora u području informacijske pismenosti i dizajna učinkovitih *promptova*.

Prvi prilog ovog broja koji se usmjerava na specifični knjižnični kontekst pronalazimo u radu **Mirka Duića** i to u području školskog knjižničarstva. Doprinos njegovog rada ogleda se u tome što je to jedno od prvih istraživanja koje na anketnom uzorku stručnih suradnika školskih knjižničara dokumentira stanje upoznatosti i prakse korištenja umjetne inteligencije u hrvatskim školskim knjižnicama.

U kontekstu visokoškolskog knjižničarstva istraživački rad **Lovele Machala Poplašen i Andrije Štajduhara** seli raspravu na pitanje implementacije alata umjetne inteligencije. Konkretno, autori članka bave se implementacijom virtualnog asistenta u poslovanje visokoškolske biomedicinske knjižnice i analizom korisničkih stavova i potreba. Rezultati upućuju na nastavak razvoja knjižničnih usluga temeljenih na realnim upitima korisnika, istovremeno naglašavajući zabrinutosti zbog etičkih pitanja, poput privatnosti podataka.

Uzevši da je tematika primjene umjetne inteligencije u knjižničnom kontekstu još uvijek u povojima te da je evidentan nedostatak literature na hrvatskome jezi-

ku, posebno su vrijedni doprinosi autora koji su za ovaj broj pripremili pregledne znanstvene radove. Takvih je radova također četiri:

Sveobuhvatni pregled teorijskih, regulatornih i strateških aspekata disruptivnog potencijala primjene umjetne inteligencije u knjižnicama donose **Tomislav Ivanjko** i **Jurica Dlesk**. Kombinirajući perspektive disruptivnih inovacija, društvenog oblikovanja tehnologije i kritičke teorije uz pregled ključnih europskih i strukovnih dokumenata, ovaj rad daje teorijsku potporu knjižnicama za oblikovanje strateškog odgovora na izazove uvođenja umjetne inteligencije.

Pregled stanja rasprava u kontekstu javnih knjižnica istražio je **Alessandro Gandolfo**. Bibliometrijska analiza vodi sustavni i kritički pregled literature koji donosi usporedbu međunarodnih iskustava s aktualnim procesima implementacije umjetne inteligencije u javne knjižnice u Hrvatskoj i Italiji.

Uokvirenje rasprave o primjeni alata GUI-a u visokoškolskim knjižnicama postavlja **Nikica Gardijan**. Autor utvrđuje smjerove istraživanja i, na temelju primjera dobre prakse, predlaže kako knjižnice mogu redefinirati svoju ulogu unutar sveučilišta. Zaključci sugeriraju da bi knjižnice trebale iskoristiti alate GUI-a za unaprjeđenje usluga, optimizaciju poslovanja i osnaživanje uloge pouzdanog partnera u obrazovanju. Istaknuti preduvjeti za uspješnu implementaciju su kontinuirana edukacija knjižničara i korisnika na temu pismenosti o umjetnoj inteligenciji te zauzimanje proaktivnog stava u oblikovanju strategija i regulativa na institucionalnoj razini.

Pravna perspektiva obrađena je u radu **Anite** i **Tihomira Katulića**. Za razliku od većine radova koji se fokusiraju na tehnološke i organizacijske aspekte, ovaj rad analizira pravne izazove i pitanja koja proizlaze iz korištenja umjetne inteligencije u knjižničnim uslugama, uključujući zaštitu osobnih podataka i odgovornost za sustave umjetne inteligencije.

Raspravu dodatno produbljuje perspektiva knjižničarske prakse koja u trima prilogima uokviruje već stečena, rana praktična iskustva problematizacije, refleksije i primjene umjetne inteligencije u konkretnim kontekstima i inicijativama.

Vizionarski konotirani rad **Tita Kliske** i **Dinke Markulin** na temelju projektnog i praktičarskog iskustva prikazuje potencijal alata umjetne inteligencije za osnaživanje knjižničarskog djelovanja.

Autorica **Leventić Šipčić** izvještava o anketnom istraživanju korisničkih stavova o uvođenju alata umjetne inteligencije u Dubrovačkim knjižnicama – Narodnoj knjižnici Grad. Korisnička perspektiva razotkriva zabrinutost za zaštitu podataka i strah od gubitka ljudskog kontakta, no također prikazuje i spremnost na prihvaćanje novih tehnologija u traženju informacija.

Posljednji rad autorica **Ane Knežević Cerovski** i **Petre Pancirov** stručnog je karaktera i prikazuje problematiku potencijala umjetne inteligencije kao stvarateljica sadržaja publikacija te izazove za obradu takvih publikacija u knjižničarstvu. Namjera je rada započeti raspravu o formuliranju smjernica koje će knjižnicama pomoći u oblikovanju vizije mjesta koje umjetna inteligencija može zauzeti u obavljanju stručne obrade, kao i očuvanju bibliografske kontrole nad publikacijama koje je stvorila umjetna inteligencija.

Ovaj tematski broj *Vjesnika bibliotekara Hrvatske* pruža opsežan uvid u utjecaj i implikacije umjetne inteligencije na knjižničarstvo, prikazujući etičke, obrazovne, pravne i praktične aspekte. Radovi naglašavaju ključnu ulogu knjižničara u oblikovanju informacijskog društva u doba umjetne inteligencije, posebno kao edukatora za novu razinu funkcionalne i kritičke pismenosti. Istraživanja koja su smještena u različite knjižnične kontekste (školske, visokoškolske, narodne knjižnice) potvrđuju aktualnost teme i ukazuju na potrebu za strateškim odgovorom, kontinuiranim usavršavanjem i razvojem pravnih okvira. Iako korisnička perspektiva otkriva zabrinutost zbog gubitka privatnosti i ljudskog kontakta, opći je zaključak da knjižničarstvo treba proaktivno prihvatiti alate umjetne inteligencije kao podršku pri unaprjeđenju usluga i optimizaciji poslovanja, dok istovremeno uočava priliku za razvoj bibliografske kontrole i preispitivanje temeljnih profesionalnih poslanja u novim tehnološkim uvjetima.

Gosti urednici

Doc. dr. sc. Denis Kos

Nikica Gardijan, viši knjižničar